

<https://doi.org/10.36818/2071-4653-2020-6-1>
УДК 330.34.014-021.387(477):[330.101.5:111.12]
JEL D63, O18, Q18

О. І. Павлов

доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки промисловості Одеської національної академії харчових технологій, м. Одеса
e-mail: pavlovodessaep@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6431-5210>

С. М. Дідух

кандидат економічних наук, доцент, докторант кафедри економіки промисловості Одеської національної академії харчових технологій, м. Одеса
e-mail: didukhsm@i.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1534-0975>

В. Д. Барвіненко

кандидат наук з державного управління, доцент кафедри економіки промисловості Одеської національної академії харчових технологій, м. Одеса
e-mail: vitalbarvin@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9471-1134>

**ІНКЛЮЗИВНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ
В КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ ОНТОЛОГІЇ**

Проведено зіставлення інклюзивного розвитку з такими онтологічними вимірами: економічна реальність (засадничі структури, сили, механізми і тенденції, які визначають її зміст і форми), економічна діяльність (економічні ресурси та інститути), мистецтво економіки (економічна політика). Показано, що у зазначеному контексті інклюзивний розвиток України позиціонується як певний стан і спосіб функціонування суспільства, що характеризується органічною єдністю та спільністю інтересів усієї людської спільноти в її русі в напрямі до забезпечення розширеного відтворення. Запропоновано екскурс у методологію економічної онтології, підпорядкований виявленню відповідності уявлень щодо сутності та змісту інклюзивного розвитку країни, що відбиваються у науковому дискурсі, засадничим принципам економічної онтології. Визначено, що дійсне становлення інклюзивного розвитку України як певної системи потребує досягнення стану інклюзії в її економічному, соціальному та політичному вимірах, на усіх рівнях адміністративно-територіального устрою країни та в усіх галузях національного господарства. За результатами дослідження зроблено висновок про наявність певних проблем щодо якісного складу економічних ресурсів, інститутів і політики, що утруднює процес переходу українського суспільства на засади інклюзивності. Обґрунтовано умови та шляхи створення інклюзивного середовища в межах сільсько-міського простору (ОТГ, нові адміністративні райони).

Ключові слова: економічна онтологія, економічні інститути, інклюзивний розвиток, об'єднані територіальні громади, райони.

Pavlov O., Didukh S., Barvinenko V. INCLUSIVE DEVELOPMENT OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF ECONOMIC ONTOLOGY

The purpose of the study is to determine the compliance of existing scientific ideas on the inclusive development of Ukraine with the fundamental principles of economic ontology and justification of the conditions and ways of the transition of Ukrainian society to the principles of inclusiveness. The attention of the domestic and foreign scientific community is focused on the study of various aspects of inclusive development. At present, the number of non-holistic publications has reached a critical mass, which has led to an urgent need for works of a generalizing nature. One of these areas related to the methodology of inclusive development is economic ontology – a scientific field whose task is to clarify the relevance of ideas about the inclusiveness of society to the real state of affairs in it. The scientific novelty of the study is to compare inclusive development with the following ontological dimensions: economic reality (basic structures, forces, mechanisms, and trends that determine its content and forms), economic activity (economic resources and institutions), the art of economics (economic policy). In this context, the inclusive development of Ukraine is positioned as a certain state and mode of functioning of society, characterized by organic unity and common interests of the entire human community in its movement towards ensuring expanded reproduction. The proposed approach to the methodology of economic ontology is based on identifying the conformity of ideas about the nature and content of inclusive development of the country reflected in scientific discourse and the basic principles of economic ontology. According to the results of the study, certain problems with the quality of economic resources, institutions, and policies were detected, which complicate the process of transition of Ukrainian society to the principles of inclusiveness. The conditions and ways of creating an inclusive environment within the rural-urban space (united territorial communities, new administrative districts) are substantiated.

Keywords: economic ontology, economic institutes, inclusive development, united territorial communities, districts.

Постановка проблеми. Позитивний досвід розвинених країн, з огляду на їх соціально-економічний поступ, наслідки суспільної трансформації країн, що перебувають на периферії та напівпериферії світового господарства та в ар'єргарді цивілізаційного розвитку, переконують у штучності протиставлення ліберального (ринкового) та неліберального шляхів розвитку людських спільнот. Означені наукові терміни не передають справжнього змісту різноманіття засобів досягнення успіху тих чи інших країн.

Насправді суспільне життя, включно з його економічною складовою, відбувається не за академічними моделями та парадигмами, які є витвором інтелектуальної діяльності науковців, а шляхом спроб і помилок у практичній діяльності щодо їх втілення.

На цьому шляху одні способи організації суспільного життя змінюються іншими, які заповнюють собою майже весь науковий дискурс. Так було свого часу з концепцією сталого розвитку, так є зараз з іншою новомодною парадигмою суспільного розвитку – інклюзивною. Насправді ж має відбуватися органічний синтез найбільш досконалих наукових способів, що пояснюють суспільні зміни.

Як не дивно, з часом досягнути її сутність і зміст стає все складніше. Саме зараз настав момент, коли кількість публікацій нехолістичного характеру, що присвячені інклюзивному розвитку, досягла критичної маси. Відтепер виникла потреба в працях узагальнюючих за своєю спрямованістю та змістом. Саме вони мають не тільки наукову цінність, але й практичну придатність.

Аналіз останніх досліджень. Поштовхом до активізації дослідження вітчизняними економістами різних аспектів інклюзивного розвитку України стала поява низки актуальних публікацій зарубіжних науковців [1-3]. Серед робіт за зазначеним напрямом у процесі їх аналізу головна увага була приділена новітнім працям, в яких розкриваються значення внутрішніх потенцій України для її переходу до інклюзивного розвитку [4], соціально-політичні виміри інклюзивного суспільства [5], передумови реалізації інституціональної інклюзивності соціокультурної флуктуації економічних систем [6], проблемні питання консолідації українського суспільства [7-8], характеризуються соціоекономічні та політичні інститути інклюзивного розвитку [9-11], роль краудсорсингу в забезпеченні інклюзивного економічного розвитку [12].

Проведений аналіз літературних джерел засвідчив факт несформованості вітчизняної проблемно-тематичної ніші інклюзивного розвитку. Навпаки, утворилися певні дослідницькі кліше у вигляді україномовної кальки популярного зарубіжного дискурсу. Водночас поза увагою дослідників залишаються актуальні проблеми становлення в Україні інклюзивної парадигми. До них належить й економічна онтологія інклюзивного розвитку.

Метою статті є визначення відповідності наявних наукових уявлень про інклюзивний розвиток України економічній онтології, а також в обґрунтуванні умов і

шляхів переходу українського суспільства на засади інклюзивності.

Основні результати дослідження. Попри наявність різноманіття публікацій, науковий дискурс інклюзивної проблематики є вкрай суперечливим, а головне, залишається не до кінця з'ясованим питання щодо адекватності сучасного стану українського суспільства методологічним засадам концепції інклюзивного розвитку. Для його осмислення потрібно звернутись до економічної онтології – наукової галузі, яка займається вивченням того, які об'єкти визнаються існуючими в економічній науці, якими є основні модуси їх існування (чи існують вони як речі, процеси або казуальні механізми) та чи є у понять цієї науки реальні референти, іншими словами, чи відповідає наука чому-небудь реальному у світі [13, с. 83].

Тобто йдеться про достовірність наукового знання. Традиційно в науковій літературі розрізняються два основні значення поняття «знання». Перше – «знання як стан свідомості» суб'єкта, тобто сукупність образів, що міститься в індивідуальній свідомості, які мають відношення до певних об'єктів і процесів і сприймаються за знання. Друге – знання як «об'єктивний зміст мислення», що представлене в об'єктивованих «позасуб'єктних» формах поняття, ідеї, гіпотези, проблеми, теорії.

Проте такий підхід поділу знання не є продуктивним для наукового пізнання. Він проводить межу між знанням як індивідуальною свідомістю (область філософської рефлексії) та знанням як результатом пізнання, об'єктивним змістом мислення (методологія науки). Насправді процес творення знання є більш складним і включає систему відносин не тільки між об'єктом і суб'єктами пізнання, а також відносини між суб'єктом-творцем знання та його адресатом (наукове співтовариство, широке коло споживачів знання, що не належать до нього).

Сучасне наукове знання емпірично існує у вигляді сукупності певних наукових текстів, або дискурсу. Дискурс – це не просто набір текстів, а їх значення. Тому завдання полягає не тільки у з'ясуванні способів передання та сприйняття наукових текстів, але й у пізнанні авторської мотивації. Отже, на перший план виходить свідомість ученого, світ його думок, адресатом філософської рефлексії економічних явищ і процесів є наукове співтовариство економістів, а його адресатами – широкий загал наукової спільноти. У будь-якому разі на перший план виходить адекватність осягнення та осмислення об'єкта наукового пізнання, в якому активну роль відіграють певні ідеали та норми, що є продуктом індивідуальної та колективної свідомості, світогляду дослідника. Водночас важливо, щоб у цьому процесі «не розчинився» об'єкт пізнання – економічні явища та процеси.

Виходу за традиційне розуміння знання сприяє концепція трьох світів К. Поппера [14, с. 40], який розрізняв такі сфери життя:

- фізичний світ (світ фізичних об'єктів або станів);
- світ свідомості (світ людської суб'єктивності, духовний світ людини, світ ментальності та емоцій);
- світ об'єктивного змісту мислення (світ ідей, теорій, аргументів, смислів, логічних відношень).

Третій світ (світ ідей) не зводиться ні до першого світу, оскільки в ньому йдеться не про фізичні об'єкти, а про смисли, ні до другого світу, оскільки ці смисли існують поза будь-якою свідомістю. Третій світ – це світ колективного знання, в якому зближуються і взаємно спілкуються суб'єктивні (індивідуальні) світи. Цей світ є відносно автономним, розвивається за своєю внутрішньою логікою, є творінням філософів, економістів, представників інших наукових дисциплін і таким, що справляє зворотний вплив на його творців.

Звідси приділення значної уваги онтологічним критеріям. Якщо раніше в його ролі розглядався емпіричний критерій (перевірка теорії емпіричними даними практики господарювання), то зараз чимала увага приділяється різним соціальним концепціям вибору, пов'язаним із соціальним конструюванням, риторикою, «бесідою». Головне, щоб онтологічні критерії погоджувалися з уявленням про те, якою є структура економіки та як вона функціонує в реальності [15].

Визначаючи структуру економічного знання, О. Ананьїн [16, с. 140] виділяє такі три різні образи (бачення) економічної реальності:

- світ діяльності (поведінки) господарюючих суб'єктів;
- кругообіг багатства;
- сукупність економічних інститутів.

Проте, на наше переконання, потребують уточнення такі наукові категорії, як «економічна реальність» та «економічна дійсність», щоб не змішувати, за висловом Б. Спінози, суще з мисленням [17, с. 175].

Як зазначає А. Філіпенко [18, с. 40], економічна онтологія має спиратися на сутнісно-субстанційну онтологію Аристотеля – Спінози та фундаментальну онтологію Гайдеггера. Структура економічного світу (буття) у контексті запропонованих онтологічних вимірів виглядає так:

- економічна реальність (суще першого порядку);
- економічна дійсність (суще другого порядку);
- мистецтво економіки (суще третього порядку).

Онтологія економічної реальності (суще першого порядку) спирається на засадничі структури, сили, механізми та тенденції, які визначають її зміст і форми прояву в реальній дійсності, економічної дійсності (суще другого порядку) – на економічні ресурси та інститути, а мистецтво економіки (суще третього порядку) – на економічну політику.

Економічне суще в триєдиній формі прояву розкриває багатогранність економічного буття, його

еволюцію, невичерпність, конкретні структурні одиниці, потенційні, реальні та діючі елементи й механізми, що надають руху економічному світові, підтримують його відносну рівновагу за умов гетерогенності та невизначеності [18, с. 45].

Запропонований екскурс у методологію економічної онтології підпорядкований завданню виявлення відповідності уявлень щодо сутності та змісту інклюзивного розвитку України, що містяться в науковому дискурсі, розглянутим онтологічним принципам.

Формування інклюзивного розвитку України як певної системи передбачає досягнення стану інклюзії в її економічному, політичному та соціальному вимірах, на всіх рівнях адміністративно-територіального устрою та в усіх галузевих зрізах.

Проаналізуємо інклюзивність розвитку цієї системи спочатку в контексті економічної реальності. Українська економіка за роки незалежності, як зауважує А. Гриценко [4, с. 9], продемонструвала справжнє «економічне диво» у негативному сенсі. В історії ще не було такого випадку, коли б країна, яка входила за рівнем індустріального розвитку в першу десятку країн, через двадцять п'ять років втратила значну частину свого промислового потенціалу, понад третину ВВП, що є одним з найгірших у світі результатів економічної динаміки за цей період, і увійшла до числа найбідніших країн Європи, що відіграло ключову роль у фрагментаризації інклюзивності.

Така ситуація зумовлена вадами вітчизняної моделі суспільного розвитку, а саме:

- зневажливим ставленням до власної історії, наслідками чого є розкол суспільства, нехтуванням стратегією управління майбутнім з минулого;
- відсутністю національної ідеї;
- несистемним характером реформування українського суспільства;
- неврахуванням природи економічних відносин, що склалися історично;
- примусовим характером капіталізації шляхом «прихватування» національних активів, створених спільною працею кількох поколінь українських громадян;
- свідомим відстороненням державних інститутів від відповідальності за майбутнє державних підприємств, звідси їх спотворена приватизація, від якої максимальну вигоду отримали представники влади та їх нові власники;
- відсутністю капіталістичної ментальності, економічних мотивів і стимулів у більшості населення;
- браком творчих, патріотично налаштованих пасіонаріїв;
- наявністю зовнішніх факторів та акторів, які вдало реалізують стратегію жорсткого контролю щодо розроблення та впровадження зовнішньої та внутрішньої політики України.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПЕРІОДУ УКРАЇНИ

Формування реального інклюзивного середовища ускладнюється низьким технологічним рівнем економіки та її залежністю від кон'юнктури світових цін на сировинні товари, які становлять значну частину експорту країни.

Зміцнення науково-технологічного потенціалу, що сприяє активному досягненню нових горизонтів знання, є одним з пріоритетних завдань сучасного суспільства, яке може здійснюватися із застосуванням невеликими компаніями «підривних інновацій», щоб посісти своє місце на конкурентному ринку [19]. Нові можливості за цим напрямом технологічного оновлення економічного розвитку відкриває децентралізація публічної влади.

Економічна дійсність (суцше другого порядку), як було зазначено, визначається наявними економічними ресурсами та інститутами.

Основними ресурсами України є сільськогосподарські землі, значення яких для створення інклюзивного середовища важко переоцінити в умовах перетворення їх на предмет купівлі-продажу. Слід зазначити, що поки власниками 30,5 млн га землі (70% всіх сільськогосподарських угідь) є близько 7 млн українських громадян [20], для яких вона в умовах дії з 2001 р. мораторію на продаж цієї категорії земель перетворилася на неліквідний актив. Дотепер значна частина сільськогосподарських земель перебуває в оренді великих агрохолдингових компаній, земельний банк яких перевищує 500 тис. га. Водночас 57% сільськогосподарських виробників обробляють до 100 га землі.

Не до кінця зрозумілою є доля 10,5 млн га державних земель, з яких приблизно 3 млн га останніми роками були передані у власність об'єднаних територіальних громад (ОТГ). Заборона їх продажу, як і перенесення термінів старту земельного ринку для юридичних осіб з обмеженням у 10 тис. га «в одні руки», на погляд експертів, – в інтересах великого агробізнесу [21].

Недосконалість інституційної системи України має прояв у [22, с. 59-60]:

- неадекватності законодавчої системи, за якої переваги легальності піддаються сумніву;
- високих податках і жорсткому адміністративному регулюванню;
- хабарництві чиновників і корумпованості державного апарату;
- тиску кримінальних угруповань, що примушує мати необліковані доходи для сплати криміналу.

Це породжує недосконалість економічної системи України, яка являє собою симбіоз державного соціалізму (спотворені залишки радянської адміністративно-командної системи, частка якої становить приблизно 15% у структурі вітчизняної економіки); олігархічно-корпоративного капіталізму (понад 80%) і вульгарного капіталізму (близько 5%). Водночас соціальну базу останнього різновиду вітчизняної економічної системи становлять

щонайменше 80% населення, які виживають, але аж ніяк не функціонують у цій системі.

Така структура, на думку А. Гриценка [4, с. 16] є результатом ваучерної приватизації, що базується не на накопиченні власності в результаті відтворювальних процесів, а на її перерозподілі; економічна влада сконцентрувалася в невеликій групі осіб, які її використовували для оволодіння політичною владою, а перетворившись на олігархів, паразитують на системі власність – влада. Інша частина суспільства виявилася без власності та влади, з низькими доходами та нездатною вплинути на ситуацію.

Унаслідок цього відбулася значна поляризація соціальної структури суспільства, більшість її прошарків є бідними з причини їх відчуження від праці і суспільних благ. Найбільша частка маргінальних верств населення припадає на сільську місцевість: відносний рівень бідності тут становить 34%, а 23% сільських домогосподарств отримують дохід, що нижчий за прожитковий рівень [23].

Соціально-економічна нерівність має також просторовий вимір, що потребує вжиття відповідних заходів. За результатами досліджень науковців Інституту економіки та прогнозування НАН України, для досягнення інклюзивності на рівні сільської та міської територіальних підсистем суспільства слід подолати різницю, яка склалася не на користь першої з них: у соціальній (-16,3%) та економічній (-10,5%) сферах [24].

Такий стан суспільства свідчить про недосконалість його інститутів. Історично інституціональна онтологія розвивалася за ситуаційно-корпоративним напрямом і мала на меті здійснення порівняльного дослідження планових і ринкових економік, а сьогодні цей науковий напрям вийшов за межі економіки й сягнув за своїм впливом широкі горизонти суспільного буття, а інституціональне середовище як результат його творення і вагома складова набуло ключового та всеосяжного значення (табл. 1).

Центральне місце в інституціональній теорії посідають інститути – фундаментальні та функціональні.

Фундаментальні інститути – це складно влаштовані функціонально диференційовані системи, що мають різні елементи й складові. Вони є глибинними, історично стійкими, такими, що постійно відтворюють суспільні відносини, дозволяють суспільству виживати та розвиватися, зберігаючи свою самодостатність і цілісність у процесі історичної еволюції, незалежно від волі і бажання конкретних соціальних суб'єктів або акторів.

Функціональні інститути визначають дії (їхні правила, порядок тощо), взаємодію та впливи фундаментальних інститутів і зв'язків між самими фундаментальними інститутами, а також між фундаментальними інститутами та складовими функціональних інститутів.

Таблиця 1

Інституціональне середовище як система

Об'єкт інституціоналізації	Інститути ринкової економіки		Організації	Мета інституціоналізації
	фундаментальні	функціональні		
Процеси, що відбуваються у різних сферах суспільного життя на національному, регіональному, районному, громадському, індивідуальному рівнях; у різних галузях економіки на її макрорівні та мікрорівні	Приватної власності Конкуренції Обміну Найманої праці Прибутку Влади Управління Споживання Нагромадження	Підприємництва Форм господарювання Ціноутворення Фінансово-кредитні Інфраструктурні Інформаційно-консультаційні Маркетингові	Органи державної влади Органи місцевого самоврядування Громади Бізнесові структури Громадські організації Окремі особи	Розширене суспільне відтворення на основі розумного, сталого та інклюзивного розвитку Стійкий економічний розвиток

Джерело: авторська розробка.

Мистецтво економіки (суцце третього порядку) проявляється через здійснення економічної політики, яка в Україні перебуває у постійній залежності від політичних уподобань правлячої еліти, а не інтересів суспільства.

Визначаючи пріоритетні напрями державної політики, за останні десять років двічі припускалися помилок принципового характеру, пов'язаних з відсутністю реалістичного підходу до постановки стратегічних завдань розвитку країни. У першому випадку йдеться про Програму економічних реформ 2010-2014 років «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава», виконання якої розглядалося урядом як перший крок на шляху до входження України до двадцятки найбільш розвинутих країн світу. Удруге таке недосяжне в середньостроковій перспективі завдання було сформульоване в Стратегії сталого розвитку «Україна 2020» (2015 р.).

Подібні рішення в політично та соціокультурно розколотому суспільстві, в якому до того ж відсутня національна ідея, приречені на невдачу.

Подоланню недосконалості державною політикою в умовах переходу від фрагментарної до системної

інклюзивності має сприяти структурна політика, якій має бути підпорядкована фінансова, грошово-кредитна, інноваційна та інші складові політики, а основним шляхом – диверсифікація економіки, подолання її однобокості та диспропорційності. Потрібно буде скористатися не тільки ринковими підходами, але й реципрокними, які не пов'язані з неодмінною ринковою еквівалентністю. У центрі уваги – три групи завдань: вирішення базових проблем життєзабезпечення людей, які залишились невіршеними внаслідок інверсійного характеру ринкових перетворень, – харчування, житло, здоров'я; розвиток інфраструктури (дороги, транспорт, зв'язок); створення умов інноваційного розвитку (освіта, наука, інновації) [4, с. 21].

Певні перспективи переходу на засади інклюзивного розвитку відкриває реформа децентралізації влади та управління, перший етап якої пов'язаний з формуванням ОТГ та утворенням нових районів. Наразі важливо визначитися з об'єктом і суб'єктами творення інклюзії (табл. 2).

Таблиця 2

Виміри та активатори інклюзивного розвитку ОТГ та районів

Виміри інклюзивного сільського розвитку та його активатори		
Політичний	Економічний	Соціальний
Центральні органи виконавчої влади	Агрохолдинги	Саморозвиток ОТГ
Регіональні та районні органи державної влади	Інші великі підприємства	Механізми та інструменти соціальної відповідальності бізнесу
Обласні та районні ради	Малі та середні підприємства	Інклюзивні інститути, що є похідними від партнерства держави, бізнесу та суспільства
Бізнесові та підприємницькі структури ОТГ	Сімейні фермерські господарства	Солідарні громадські спілки ОТГ
Громадські організації	Селянські господарства	Благодійні організації
Окремі особи	Домогосподарства	Міжнародні громадські організації
	Індивідуальні товаровиробники	Меценати

Джерело: складено авторами.

Представлений у табл. 2 комплексний підхід до формування в просторових межах ОТГ і районів інклюзії добробуту потребує активної участі в цьому процесі усіх зацікавлених сторін передусім у створенні матеріальних передумов інклюзивного розвитку на рівні базової та районної одиниць адміністративно-територіального устрою України.

Висновки. За результатами дослідження інклюзивного розвитку України було обґрунтовано наукове положення щодо сутності інклюзивного розвитку як певного стану та способу функціонування суспільства в його економічному, соціальному та політичному вимірах і такого, що характеризується органічною єдністю та спільністю інтересів в процесі

практичної діяльності всіх його членів у напрямі забезпечення розширеного відтворення.

Перевірка зазначеної гіпотези дослідження на засадах основоположних принципів економічної онтології засвідчила, що сучасне українське суспільство існує як інклюзивне переважно в уявленнях, ніж в його практичних проявах.

Таке узагальнення зроблено на підставі результатів аналізу економічної реальності, економічної дійсності та економічної політики.

Ураховуючи наявні економічні ресурси, ступінь розвитку інституціонального середовища та зміни в управлінській діяльності, що пов'язані з наслідками реформування територіальної організації суспільства у вигляді сформованих ОТГ і новоутворених районів, обґрунтовано передумови та шляхи переходу українського суспільства на засади інклюзивності.

Подальші наукові розвідки за зазначеним напрямом, на наше переконання, доцільно зосередити на поглибленні міждисциплінарної методології дослідження та зміщенні акцентів на вивчення суспільних процесів, що відбуваються в спільному сільсько-міському просторі ОТГ і нових адміністративних районів.

Список використаних джерел

1. Sachs I. *Inclusive Development Strategy in an Era of Globalization*. Geneva: International Labour Office, 2004. 35 p. URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.464.6665&rep=rep1&type=pdf>
2. Acemoglu D., Robinson J. A. *Why nations fail: the origins of power, prosperity, and poverty*. New York: Crown Publishing Group, 2012. 544 p.
3. Gupta, J., Pouw, N., Ros-Tonen, M. Towards an Elaborated Theory of Inclusive Development. *European Journal of Development Research*. 2015. Vol. 27(4). Pp. 541-559. DOI: <https://doi.org/10.1057/ejdr.2015.30>
4. Гриценко А. А. Економіка України на шляху до інклюзивного розвитку. *Економіка і прогнозування*. 2016. № 2. С. 9-23.
5. Башнянин Г., Шевчик Б. Економічні системи в соціокультурному просторі. *Економічний дискурс: зб. наук. пр.* 2016. Вип. 3. С. 118-128.
6. Роговський О. М. Інклюзивне суспільство: соціально-політичні виміри. *Сучасне суспільство: зб. наук. пр.* 2019. Вип. 1(17). С. 189-199. DOI: <https://doi.org/10.34142/24130050.2019.17.1.16>
7. *Україна: шлях до консолідації суспільства*: національна доповідь / ред. С. І. Пирожков, Ю. П. Богуцький, Е. М. Лібанова, О. М. Майборода та ін.; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. К.: НАН України, 2017. 336 с.
8. Перегуда Є. Шляхи консолідації українського суспільства: теоретичні та практичні проблеми. *Українознавчий альманах*. 2017. № 21. С. 82-88.
9. Вдовічен А. А., Вдовічена О. Г. Реалізація принципів багатовимірності інклюзивного розвитку в системі сформованих соціоекономічних інститутів. *Економічні горизонти*. 2018. № 4(7). С. 37-47. DOI: [https://doi.org/10.31499/2616-5236.4\(7\).2018.161720](https://doi.org/10.31499/2616-5236.4(7).2018.161720)
10. Радіонова І. О. Інклюзивне суспільство: від теорії до реальності. *Сучасне суспільство: зб. наук.*

пр. 2018. Вип. 2(16). С. 195-207. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.2537792>

11. Єрмак С. О. Дескриптивні характеристики інклюзивного зростання як інноваційного вектору соціально-економічного розвитку країни. *Проблеми економіки*. 2017. № 4. С. 8-14.

12. Єлісеєва Л. В. Краудсорсинг та його роль у забезпеченні інклюзивного економічного розвитку. *Бізнес-навігатор*. 2019. Вип. 1(50). С. 8-12.

13. *The Economic World View: Studies in the Ontology of Economics* / Ed. U. Mäki. Cambridge: Cambridge University Press, 2001. 398 p.

14. Popper K. *Self and Its Brain*. Springer International, 1977. 596 p.

15. Mäki U. The way the world works (www): towards an ontology of theory choice. *The Economic World View: Studies in the Ontology of Economics*. Cambridge: University Press, 2001. Pp. 369-389. DOI: <https://doi.org/10.1017/cbo9780511752049.020>

16. Ананьин О. И. Структура економіко-теоретического знания: методологический анализ. М.: Наука, 2005. 244 с.

17. Спиноза Б. *Сочинения*: в 2-х т. Изд. 2-е. Т. I. СПб: Наука, 2006. 489 с.

18. Філіпенко А. Економічний світ: онтологія. *Економічна теорія*. 2014. № 3. С. 38-47.

19. The Clayton M. Christensen Reader: Selected articles from the world's foremost authority on Disruptive Innovation. Boston, Massachusetts: Harvard Business Rev. Press, 2016. 212 p.

20. Ливч Д. В очікуванні ринку. Кому належить українська земля. *Ремімаційний пакет реформ*: сайт. 13.09.2019. URL: <https://rpr.org.ua/news/v-ochikuvanni-rinku-komu-nalezhyt-ukrains-ka-zemlia>

21. Обух В. Державні землі залишилися поза ринком. Чому? Кому вигідно? *Укрінформ*: сайт. 02.04.2020. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/2911035-comu-es-skazavsi-zemelnomu-rinku-yes-proti-prodazu-derzzemel.html>

22. Пишуліна О., Юрочко Т. *Інституційне середовище неформальних трудових відносин в Україні: масштаби, динаміка, наслідки*: аналітична доповідь. К.: Центр Разумкова, 2019. 248 с. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_Zaynat.pdf

23. Угода між Урядом України та Європейською комісією про фінансування заходу «Програма технічного співробітництва 2019» від 08.07.2019 р. *Законодавство України*: сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_003-19#Text

24. Інклюзивний сільський розвиток в Україні: I квартал 2018 р. II квартал 2020 р. *Інститут економіки та прогнозування НАН України*: сайт. URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2020/11.pdf>

References

1. Sachs, I. (2004). *Inclusive Development Strategy in an Era of Globalization*. Geneva, 2004. Retrieved from <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.464.6665&rep=rep1&type=pdf>
2. Acemoglu, D., & Robinson, J. A. (2012). *Why nations fail: the origins of power, prosperity, and poverty*. New York: Crown Publishing Group.
3. Gupta, J., Pouw, N., & Ros-Tonen, M. (2015). Towards an Elaborated Theory of Inclusive Development. *European Journal of Development Research*, 27, 541-559. DOI: <https://doi.org/10.1057/ejdr.2015.30>

4. Hrytsenko, A. A. (2016). *Ekonomika Ukrainy na shlyakhu do inkluzivnoho rozvytku* [Ukraine's economy on the path to inclusive development]. *Ekonomika i prohnozuvannya – Economics and forecasting*, 2, 9-23 [in Ukrainian].
5. Bashnyanyn, H., & Shevchyk, B. (2016). *Ekonomichni systemy v sotsiokulturnomu prostori* [Economic systems in the socio-cultural space]. In *Ekonomichnyy dyskurs [Economic discourse]: Vol. 3.* (pp. 118-128). [in Ukrainian].
6. Rohovskyy, O. M. (2019). *Inkluzyvne suspilstvo: sotsialno-politychni vymiry* [Inclusive society: socio-political dimensions]. In *Suchasne suspil'stvo [Modern society]: Vol. 1(17)* (pp. 189-199). DOI: <https://doi.org/10.34142/24130050.2019.17.1.16> [in Ukrainian].
7. Pyrozhekov, S. I., Bohutskyy, Yu. P., Libanova, E. M., & Mayboroda, O. M. (Eds.), et al. (2017). *Ukrayina: shlyakh do konsolidatsiyi suspil'stva* [Ukraine: the way to the consolidation of society]: National report. Kyiv: NAS of Ukraine. [in Ukrainian].
8. Pehuda, Ye. (2017). *Shlyakhy konsolidatsiyi ukrayins'koho suspil'stva: teoretychni ta praktychni problemy* [Ways to consolidate Ukrainian society: theoretical and practical problems]. *Ukrayinoznavchyy al'manakh – Ukrainian Studies Almanac*, 21, 82-88. [in Ukrainian].
9. Vdovichen, A. A., & Vdovichen, O. H. (2018). *Realizatsiya pryntsyviv bahatovymirnosti inkluzivnoho rozvytku v systemi sformovanykh sotsioekonomichnykh instytutiv* [Implementation of the principles of multidimensionality of inclusive development in the system of established socio-economic institutions]. *Ekonomichni horyzonty – Economic horizons*, 4(7), 37-47. DOI: [https://doi.org/10.31499/2616-5236.4\(7\).2018.161720](https://doi.org/10.31499/2616-5236.4(7).2018.161720) [in Ukrainian].
10. Radionova, I. O. (2018). *Inkluzyvne suspil'stvo: vid teorii do real'nosti* [Inclusive society: from theory to reality]. In *Suchasne suspil'stvo [Modern society]: Vol. 2(16)* (pp. 195-207). DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.2537792> [in Ukrainian].
11. Yermak, S. O. (2017). *Deskryptyvnii kharakterystyky inkluzivnoho zrostannya yak innovatsiynoho vektoru sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku krayiny* [Descriptive characteristics of inclusive growth as an innovative vector of socio-economic development of the country]. *Problemy ekonomiky – Problems of the economy*, 4, 8-14. [in Ukrainian].
12. Yelisyeyeva, L. V. (2019). *Kraudsorsyng ta yoho rol' u zabezpechenni inkluzivnoho ekonomichnoho rozvytku* [Crowdsourcing and its role in ensuring inclusive economic development]. *Biznes-navigاتور – Business navigator*, 1(50), 8-12. [in Ukrainian].
13. Maki, U. (Ed.) (2001). *The Economic World View: Studies in the Ontology of Economics*. Cambridge: Cambridge University Press.
14. Popper, K. (1977). *Self and Its Brain*. Springer International.
15. Maki, U. (2001). *The way the world works (www): towards an ontology of theory choice*. *The Economic World View: Studies in the Ontology of Economics*. Cambridge: University Press. Pp. 369-389. DOI: <https://doi.org/10.1017/cbo9780511752049.020>
16. Ananin, O. I. (2005). *Struktura ekonomiko-teoreticheskogo znaniya: metodologicheskii analiz*. [The structure of economic-theoretical knowledge: methodological analysis]. Moscow: Science. [in Russian].
17. Spinoza, B. (2006). *Sochineniya [Essays]: 2 vols. Vol. 1. 2nd ed.* St. Petersburg: Science. [in Russian].
18. Filipenko, A. (2014). *Ekonomichnyy svit: ontolohiya* [Economic world: ontology]. *Ekonomichna teoriya – Economic theory*, 3, 38-47. [in Ukrainian].
19. The Clayton M. Christensen Reader: Selected articles from the world's foremost authority on Disruptive Innovation (2016). Boston, Massachusetts: Harvard Business Rev. Press.
20. Lyvch, D. (2019, Sep 13). *V ochikuvanni rynku. Komu nalezhyt' ukrayins'ka zemlya* [In anticipation of the market. Who owns the Ukrainian land]. *Resuscitation package of reforms*: Website. Retrieved from <https://rpr.org.ua/news/v-ochikuvanni-ryнку-komu-nalezhyt-ukrayins-ka-zemlya> [in Ukrainian].
21. Obukh, V. (2020, Apr 02). *Derzhavni zemli zalyshylysia poza rynkom. Chomu? Komu vyhidno? [State lands remained outside the market. Why? Who benefits?]*. *Ukrinform*: Website. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2911035-comu-es-skazavsi-zemelnomu-rinku-yes-proti-prodazu-derzzemel.html> [in Ukrainian].
22. Pyshchulina, O., & Yurochko, T. (2019). *Instytutsiynne seredovyshe neformal'nykh trudovykh vidnosyn v Ukrayini: masshtaby, dynamika, naslidky* [Institutional environment of informal labor relations in Ukraine: scale, dynamics, consequences]: Analytical report. Kyiv: Razumkov Center. Retrieved from https://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_Zaynat.pdf [in Ukrainian].
23. Uhoda mizh Uryadom Ukrayiny ta Yevropeys'koyu komisiyeyu pro finansuvannya zakhodu «Prohrama tekhnichnoho spivrobotnytstva 2019» [Agreement between the Government of Ukraine and the European Commission on financing the event «Technical Cooperation Program 2019»] (2019). Adopted on 2019, Jul 08. *Legislation of Ukraine*: Website. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_003-19#Text [in Ukrainian].
24. *Inkluzyvnyy sil's'kyy rozvytok v Ukrayini: I kvartal 2018 r. II kvartal 2020* [Inclusive rural development in Ukraine: I quarter 2018 – II quarter 2020] (2020). *Institute of Economics and Forecasting of Ukrainian NAS*: Website. Retrieved from <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2020/11.pdf> [in Ukrainian].

Надійшло 12.11.2020 р.